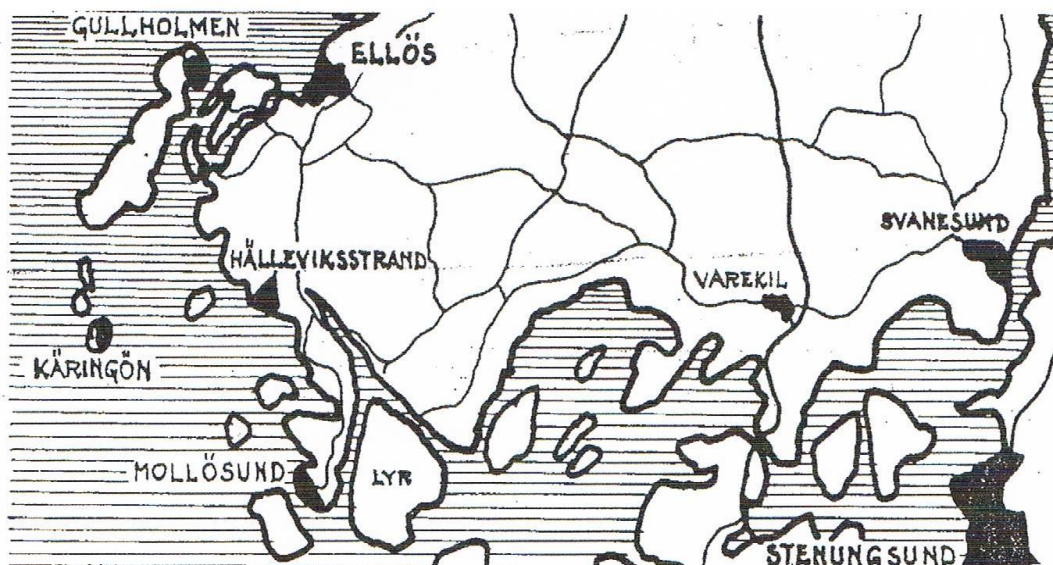

RENOVERA - MEN HUR?

RÅD OM BYGGNADSVÅRD
I FISKELÄGENA PÅ ORUSTS VÄSTSIDA

LÄNSMUSEET • UDDEVALLA

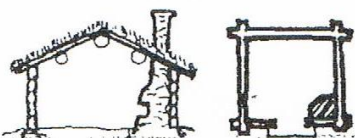

INLEDNING

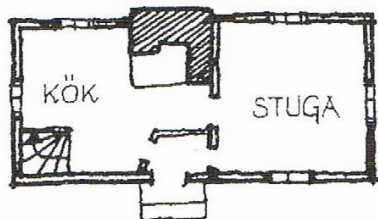
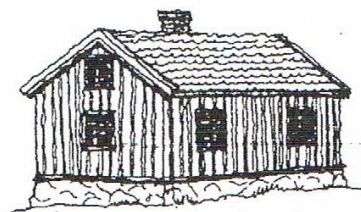
Gullholmen, Käringsön och Mollösund är mycket omtyckta orter och de anses i den fysiska riksplaneringen vara av kulturhistoriskt riksintresse. Även de övriga fiskelägena på Orust t.ex. Hälleviksstrand lockar till sig turister och sommargäster. Huspriserna drivs i höjden. Med nya invånarkategorier och modern byggnadsteknik håller samhällena på att förändras. Bebyggelsens egenart och miljövärde ligger just i den lokala byggnadstraditionen. Därför är det viktigt att förändringarna inte sker efter främmande mönster. Då försvinner den helhetsverkan och enhetlighet som betyder så mycket för fiskelägenas karaktär. Men vad är det egentligen som är så typiskt hos husen? Och hur ska man bygga om eller reparera sitt hus utan att karaktären går förlorad?

Den här lilla skriften är utgiven av läns museet i Uddevalla. Den innehåller dels en liten historisk beskrivning, dels en mängd råd om hur man kan göra för att få sitt hus att smälta in i miljön. Får man bara upp ögonen för de viktigaste stildragen, behöver det inte bli så svårt att renovera på ett sätt som är anpassat till omgivningen. Naturligtvis är plåt/plastpanel och perspektivfönster olämpliga i äldre bebyggelse, men det kan faktiskt vara lika främmande att bygga om "i gammal stil". En god anpassning kan ofta åstadkommas med mycket enkla medel. Det behöver inte bli dyrt och innebär inte att man får sämre bostadsstandard. En del av de åtgärder som behandlas här kräver byggnadslov. Information om detta får man genom byggnadsnämnden.

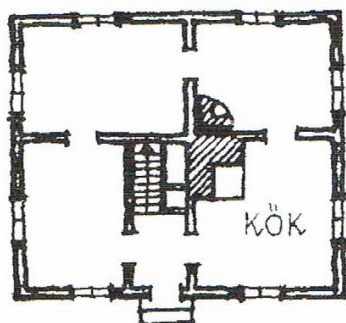
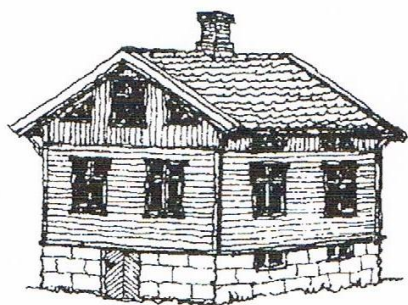
HUSTYPER

RYGGÅSSTUGA

ENKELSTUGA

DUBBELHUS

De timmerstugor som fanns i fiskelägena under den första tiden var mycket små. Taket täcktes av torv eller tång och bars upp av åsar varför hustypen kallas ryggåsstuga. Den innehöll bara ett rum. Röken från eldstaden passerade genom ett hål i taket. Vaggarna saknade fönster och brädklädsel.

I slutet av 1700-talet började man klä husen med bräder, måla dem faluröda och sätta in små fönster. På taken lade man tegel i stället för torv. Enkelstugan var den dominerande hustypen. Den hade avskilt kök med en stor bakugn som delvis stack ut genom ytterväggen. Det fanns också förstuga och vindsloft. Enkla hus byggdes långt in på 1900-talet.

Under senare hälften av 1800-talet blev husen högre med större vindsvåning och kraftigare sockel. Taket gjordes mer utskjutande. Fram till 1930-talet byggde man mest s.k. dubbelhus. De hade två rum även på bredden så att innerväggarna bildade ett kors. Planformen var nästan kvadratisk. Om vinden inreddes fick man ett rum åt varje gavel. Skorstenen sattes mitt i huset så att alla rummen blev uppvärmda.

Förutom enkel- och dubbelhus byggdes också en större hustyp med sexdelad plan och två skorstenar. Det var det s.k. kaptenshuset. Fraktfarten gav så höga inkomster att man hade råd med dessa stora hus.

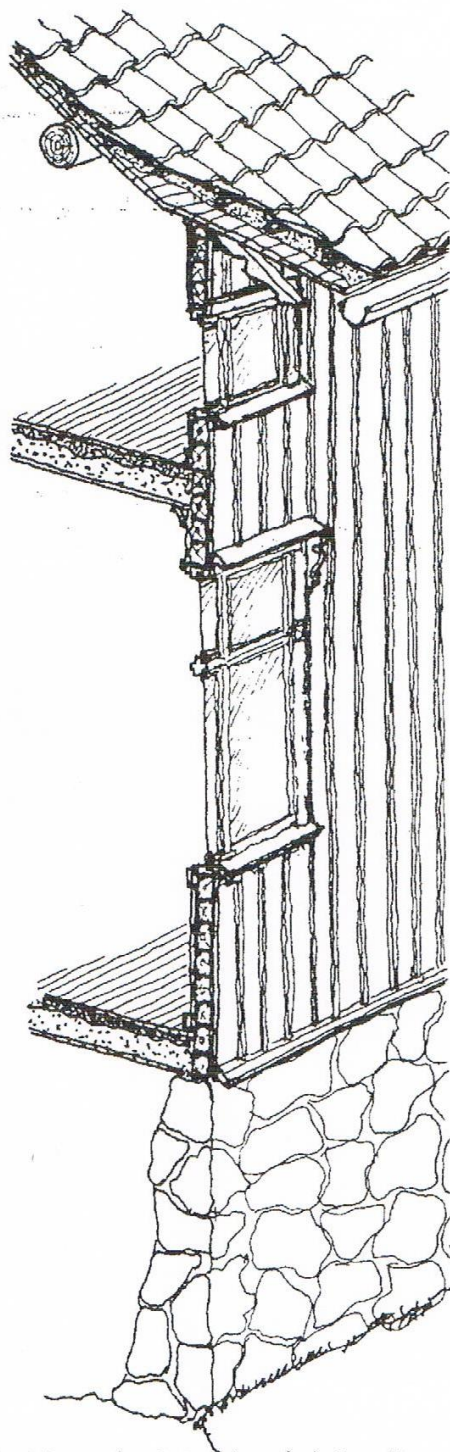
HUR HUSEN BYGGDES

Så här kunde ett husbygge vid sekelskiftet gå till: Den som skulle bygga märkte ut platsen där han ville ha sitt hus, och om ingen i fiskeläget protesterade var det bara att sätta i gång att mura grunden.

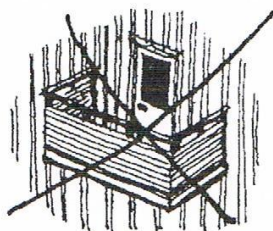
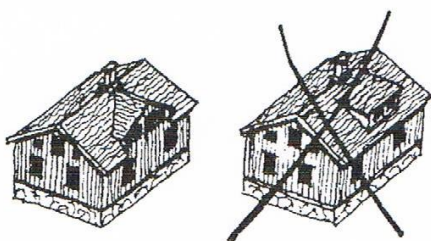
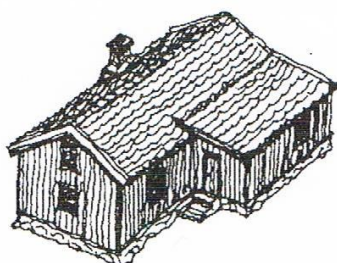
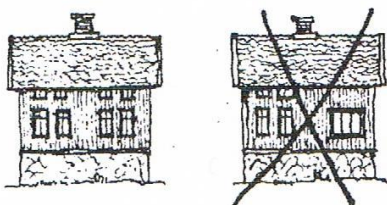
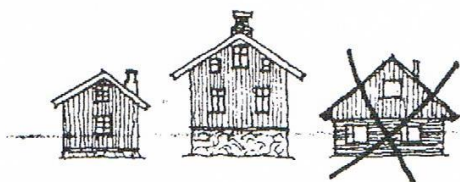
Husen beställdes "monteringsfärdiga" från skogsägande bönder inne på Orust. Man kunde få dem i enkel eller dubbel bredd. Måtten räknades i alnar. Bönderna högg till stockarna och byggde upp den timrade stommen ute i skogen. Knutarna var släta, dvs. utan utskjutande stockändar. Väggarna var fyra till fem tum breda.

Snickaren märkte varje stock, och huset monterades ned och transporterades ut med båt från t.ex. Stillingen eller Allmag. Med leveransen följde mossor för tätning mellan stockvarven. När timmerstommen sedan sattes upp igen, slog man i dymlingar genom stockarna. Väggarna tätades och drevades. De kraftiga takåsarna lades upp på gavlarna och ovanpå åsarna spikades sparrar. Takteglet kom från olika platser bl.a. Norge.

Hyvlat virke för ytterpanel, foderlister m.m. köptes från de stora brädgårdarna i Göteborg, t.ex. Bark & Warburg eller Strömman & Larsson. Virket transporterades ut till byggplatsen med skärgårdsbåtarna. Allt snickeriarbete, mestadels även fönster och dörrar, gjordes på platsen. Snickaren profilerade olika slags lister och sågade ut ornamenten med lövsåg.

HUSENS PROPORTIONER

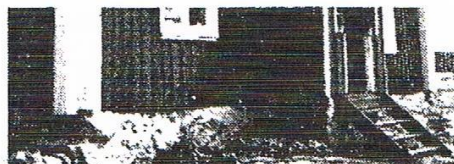
Det är mycket betydelsefullt att husen får behålla sina typiska proportioner. Enkel- och dubbelhusen har karaktäristiska former, helt annorlunda än dagens typhus. Den enhetliga takvinkeln, 30—35°, är mycket viktig att bibehålla. Fönstrens placering är också betydelsefull. Förr satte man in fönstren symmetriskt på fasaderna. Nya fönster med andra dimensioner och placering verkar därför mycket störande.

Eftersom enkelhusen är så små, har man ofta behövt utvidga dem. Det skedde traditionellt med en snedtäcka, dvs. taket drogs ut över den nya delen. Snedtäckan är fortfarande en lämplig tillbyggnadsmetod för den äldre, låga typen av enkelstugor. Undvik att bygga till i vinkel.

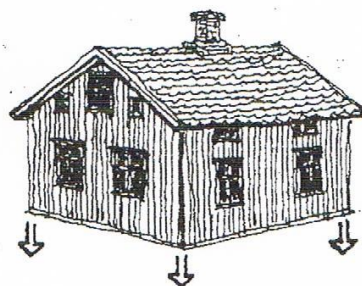
Dubbelhusen är svåra att bygga till på ett traditionsenligt sätt. Mindre utbyggnader som förstugor och liknande kan man dock mycket väl göra, dock ej med platta tak. Inreder man vindsvåningen brukar utrymmet räcka till. Takkupor bör helst inte tillkomma, men läggs de i liv med fasadväggen (s.k. frontespis) och får samma takform som resten av huset smälter de in ganska bra. Balkonger bör man undvika, de passar inte in.

GRUNDLÄGGNING

De äldsta husen har låga grundmurar av gråsten som staplats på varandra, s.k. kallmurning. Så småningom infördes fogbruk mellan stenarna. Hus som är byggda kring sekelskiftet och senare har oftast källare. Grundmurarna är då mycket höga. Ofta består de av skrotsten från granitbrotten på Bohus-Malmön.

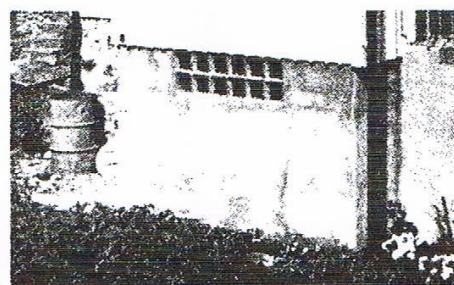
Ett timrat hus vilar på knutarna, därför bör man kontrollera att inte grunden är sprucken just där. Om stenarna är lösa under en långsida gör inte så mycket. Passa in dem och mura eventuellt fast dem, men undersök först om det finns fukt under bjälklaget. En grund måste vara väl ventilerad.

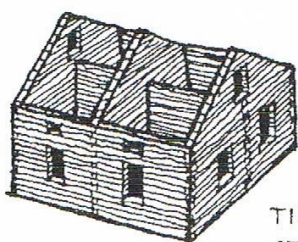
Det är vanligt att bitar av fogbruket fallit bort. Reparera med rent kalkbruk eller med kalkcementbruk med låg cementhalt. Undvik cementbruk. Det är för starkt och hårt och släpper inte genom fukt. Blanda gärna lite gulbrunt färgstoff i bruket, så syns ej lagningarna.

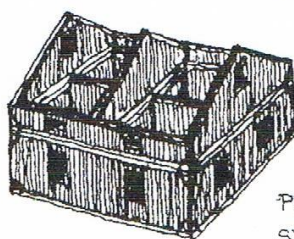
Nyare grunder av cement eller betongblock har ett främmande utseende med plana ytor och räta vinklar. De passar bättre in i miljön om man spritputsar (grovputsar) dem. Man bör liksom vid fogarbeten välja ett starkt kalkhaltigt bruk. Moderna plastputser kan bilda fukttäta hinnor och flaga av med stora problem som följd. Putsens färg bör vara neutralt brungrå eller vit till faluröda hus.

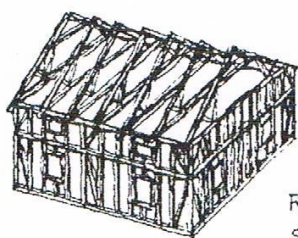
STOMME

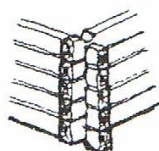
TIMMER-
STOMME

PLANK
STOMME

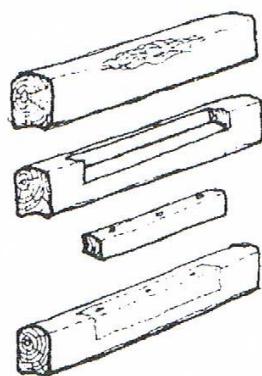
REGEL-
STOMME

ÄLDRE KNUT

SLÄT KNUT

Gamla trähus är byggda av kraftiga timmerstockar. Stockarna är både bärande och isolerande. Liggtimmertekniken var oförändrad från fiskelägenas barndom in i vårt århundrade. En del äldre hus har traditionellt timrade knutar, men när ytterpanel blev vanlig övergick man till s.k. slätknut. Också de äldsta bodarna är timrade, men snart byggdes sjöbodsväggarna som stolpverk.

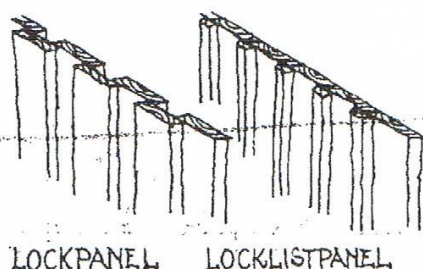
På 1900-talet började man använda hyvlat virke, tretumsplank, till husen. Först var planken liggande, senare stående med några liggande varv vid bjälklagen. På 50-talet kom regelstommen, där man har isoleringsmaterial mellan de klena, bärande reglarna.

En timmerstomme tål stora rörelser och sättningar utan att dess hållbarhet försämras. I många av de äldre husen är väggar och bjälklag sneda, men det innebär nästan aldrig någon fara. Om huset har sjunkit mycket i ett hörn, kan man lyfta upp det med domkrafter och mura om grunden. Man skall däremot inte kräva att få plana golv och rätta vinklar överallt. Det kräver ett omfattande och dyrbart arbete, och dessutom går en stor del av husets karaktär förlorad.

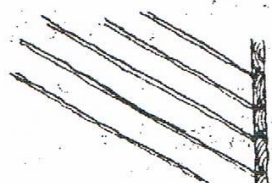
Vid allvarliga rötskador eller insektsangrepp i stockarna kan man hugga bort det skadade partiet. Det ersätts efter impregnering med friskt, torrt trä. Skador är vanligast under fönstren och i syllén.

BRÄDKLÄDSEL

Brädklädseln på utsidan av timmerstommen är till för att skydda mot drag och fukt. Dessutom ansågs den förr ge husen ett förnämre utseende. Den äldsta paneltypen är lockpanelen. Den finner man numera mest på sjöbodarna. På bostadshusen är sedan länge locklistpanel vanligast. Locklisternas form har varierat under olika tider. Kring sekelskiftet var spontad panel vanlig, både liggande och stående på samma hus.

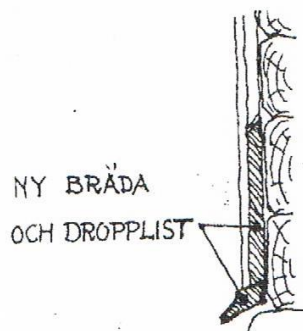

Brädklädseln är nästan alltid i gott skick även om färgen flagnar. Rötangrepp förekommer bara under fönstren och nere vid sockeln. Där kan man skarva i nya bitar. Dropplisten längst ned hindrar fukt från att tränga in i grundmuren. Är den rutten bör den bytas mot en ny i tryckimpregnerat virke.

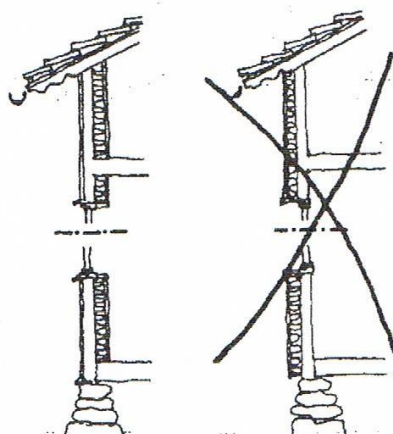

LIGGANDE FASSPONTAD PANEL

Det är viktigt att man får samma dimensioner på de nya brädorna och listerna. Brädor med stor bredd kan specialbeställas på sågverk, och lister kan man få profilhyvlade på snickerifabriker. Merkostnaden är liten.

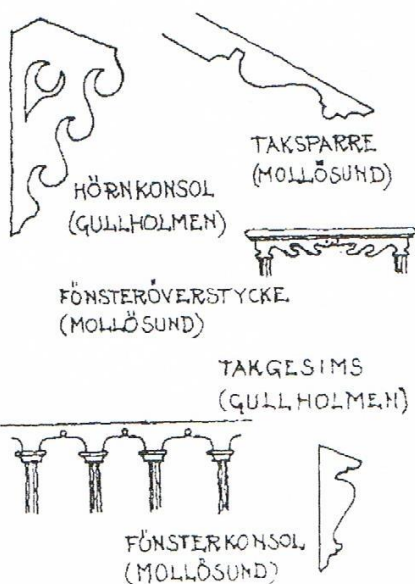
Behöver värmeisoleringen förbättras är tätning av fönster och dörrar resp. isolering av bjälklagen effektivast. Skall också väggarna isoleras kan man göra det på insidan för att bibehålla husets exteriör. Är utvändigt isolering ofrånkomlig kan den gamla panelen oftast återanvändas. Moderna material som plåt, plastspont och träfiberplattor passar inte in i äldre bebyggelse, även om de påstås efterlikna riktig träpanel.

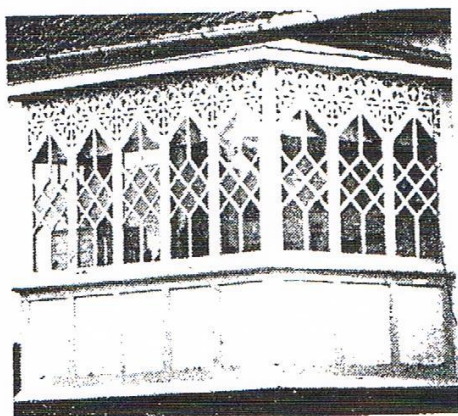
LISTVERK OCH DEKORATIONER

Fiskelägeshusen på Orust kännetecknas av sina rika dekorationer eller "krucifixer". Snickarglädjen tillkom främst under perioden kring sekelskiftet, men redan hundra år tidigare hade en del förnåma hus portaler i klassisk stil, rundtandade lister vid takfoten och lövsågade fönsteromfattningar. Typiska är även de ovanligt formade hörnkonsolerna.

Under andra hälften av 1800-talet utgavs flera tidskrifter om hur man skulle bygga på landet. I dem propagerades för höga stensocklar och utskjutande tak - men också för lövsågade och profilhyvlade prydnadslister. Det fanns många olika former att välja mellan, och varje snickare gjorde sina egna mallar att såga efter. På så vis kom dekorationerna att variera från plats till plats beroende på vem som byggde husen. Vid sekelskiftet kom de rikt utsirade verandorna, ett slags statussymboler för dem som hade råd. Tyvärr ansågs snickarglädjen omodern längre fram på 1900-talet och därför är det mesta numera borttaget.

VERANDA (GULLHOLMEN)

För fiskelägenas helhetsintryck är det naturligtvis viktigare att husen har traditionella proportioner, material och färger än att ornamenten åter kommer på plats. Men för den som har tid och lust är det ett roligt arbete att såga ut nya dekorationer. Är man osäker på hur husets ursprungliga ornament såg ut, bör man kontakta någon kunnig person. Det är viktigt att de lokala och tidsmässiga variationerna bibehålls.

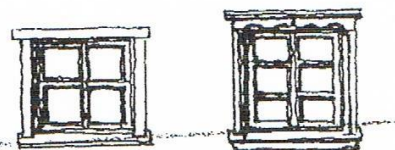
FÖNSTER

När fönster började införas på 1700-talet var de mycket små med kvadratisk form. Under 1800-talet var det sexdelade fönstret vanligt. Det höga korsfönstret kom vid seklets slut.

Gamla fönster ser gärna nerslitna ut men de tillverkades av kärnvirke och det lönar sig oftast att reparera dem. Det räcker kanske att rikta upp bågarna, impregnera träet med linolja och kitta om rutorna. Ibland måste bågens understycke och någon av spröjsarna bytas ut. Är man tvungen att byta hela fönstren kan man köpa standardfönster av en liknande dimension eller beställa nya från snickerifabrik efter de gamlas mått. Totalkostnaden är faktiskt ungefär densamma om standardfönstren kräver tillpassning vid insättningen. Korsfönster finns ej i standard.

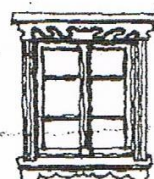
Köper man standardfönster, bör man undvika hela perspektivrutor och osymmetriska typer. Vanliga s.k. tvålufts-fönster ser rättigare ut, och numera kan man få dem sexdelade med spröjsar. Det är viktigt att rutorna har samma proportioner som i de gamla fönstren. Sätt inte upp fönsterluckor.

Enkla fönsterbågar är otillräckliga om huset är bebott året om, men det är ändå inte nödvändigt att byta ut dem. Lösa innanfönster med tätning mot karmen eller en inre bäge som skruvas på den gamla förbättrar isoleringen. I båda fallen kan den inre bågen förses med dubbla glas eller isolerrutor.

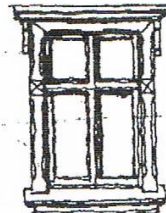

KAROLINSKT
FÖNSTER

ÄLDRE SEXDELAT
(GULLHOLMEN)

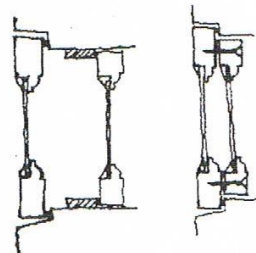
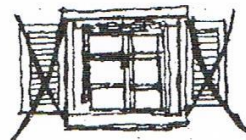
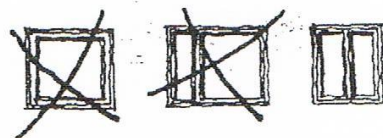
NYARE SEXDELAT
(MÖLLÖSUND)

KORSFÖNSTER

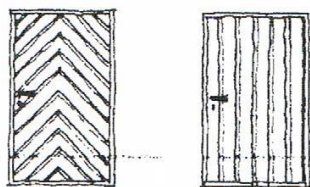
SEXDELAT FÖNSTER KORSFÖNSTER

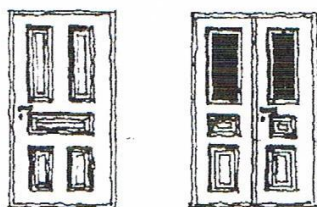
INNAN-
FÖNSTER

PÅSKRUVAD
INNERBÅGE

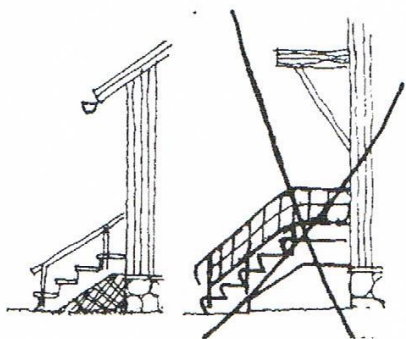
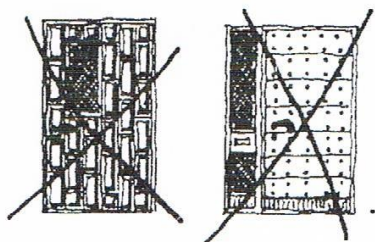
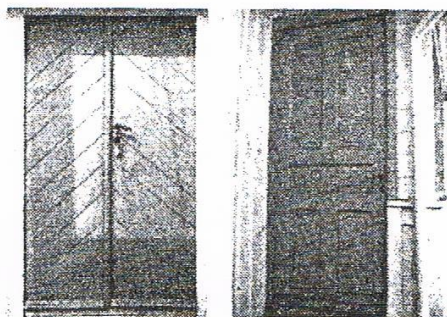
YTTERDÖRRAR

BRÄDDÖRRAR

SPEGELDÖRRAR (FYLNINGSDÖRRAR)

De äldsta stugorna hade enkla bräddörrar, som så småningom kläddes med brädpanel - oftast stående eller på diagonalen. På 1800-talet satte man spegeldörrar (kallas även fyllningsdörrar) i de större husen. Spegeldörrarna består av ramar med mittstycken och fyllningar. Det var vanligt att de utfördes som pardörrar.

Det lönar sig ofta att spara på gamla dörrar, även om de måste riktas och repareras. Isoleringen kan förbättras med ett skikt på insidan eller en ny innerdörr. Behöver dörren bytas ut bör man välja en enkel typ, helt slät eller med stående eller diagonalriktad panel. Om det var en vacker spegeldörr kan man naturligtvis specialbeställa en ny likadan. Undvik exklusiva ädelträddörrar med dekorspik och nygamla smideshandtag!

Glasrutor sattes förr ofta in i spegeldörrarnas överram, men rutor passar inte i bräddörrar. Glaspardier vid sidan om dörren är ett helt modernt påfund, men däremot har en del äldre hus rutor över dörren.

Yttertrappan bör helst vara av trä. Den kan gärna göras av tryckimpregnerat virke men bör ändå målas för att passa in. Massiva stentrappor förekommer också på gamla hus, men moderna fribärande betongtrappor bryter av mot den äldre traditionen. Räckena görs helst av trä. Regnskydd över dörren fanns inte förr och behövs knappast om man har förstuga. Plast- eller plåtskärmar är främmande.

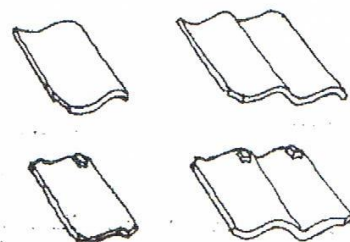
TAKTÄCKNING

Enkupigt taktegel började införas under 1700-talet. Tegelpannorna bars upp av läkt som spikades upp mellan taksparrarna. Omkring sekelskiftet 1900 kom det tvåkupi- ga teglet. Vid denna tid förekom också ett slags flata pannor. På uthus och verandor har man lagt tjärpapp eller tegelpannor. Sjöbodarna har alltid haft tegeltak. Där har man ofta lagt de gamla pannorna om man bytt ut dem på bostadshuset.

Måste man byta taktäckning bör man välja röda oglaserade tegelpannor, inte andra material eller färger. De röda tegeltaken är karaktäristiska för fiskelägena och enstaka svarta eller bruna tak bryter skarpt mot de andra.

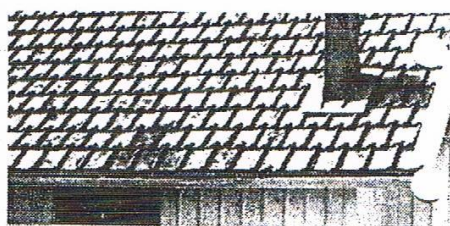
Äldre pannor är något ojämna och håller inte alltid helt tätt i skarvarna. Med ett riktigt underlag av spontad panel med takpapp och läkt kan de ändå återanvändas utan några problem. Endast frostspruckna eller skeva pannor behöver bytas ut. Sprid de nya pannorna jämnt över taket.

Både en- och tvåkupigt taktegel går att köpa hos byggmaterialhandeln. Men kontrollera att måtten stämmer med de gamla pannorna. Om inte så kanske någon granne har överblivna pannor som passar. Det går också att byta till nytt taktegel bara på ena sidan av taket.

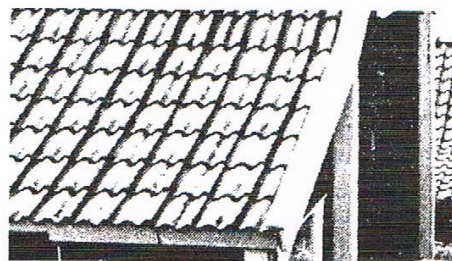
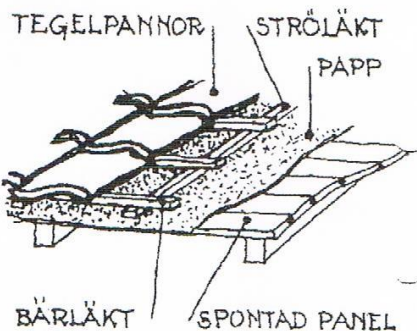

ENKUPIGT

TVÅKUPIGT

FLATA TEGELPANNOR

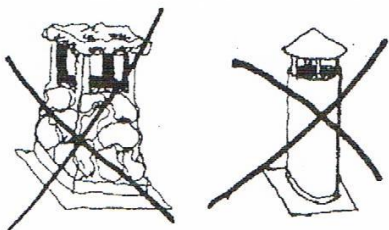

TVÅKUPIG TEGELTÄCKNING

SKORSTENAR

Skorstenen infördes tillsammans med bakugnen i 1700-talets enkelstuga. Skorstenarna murades av rött tegel. Den traditionella typen under 1800-talet är ganska smal med en ansvällning vid taket, som leder regnvatten från skorstenen ut på tegelpannorna. Skorstenskransen består av fyra tegelskift. I det tredje uppfifrån ligger tegelstenarna diagonalt så att konturen blir taggig.

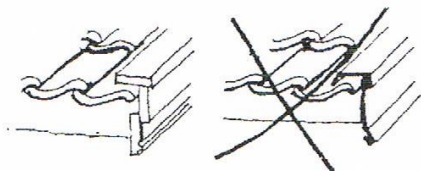
I en gammal skorsten faller bruket lätt ut och därför bör den underhållas regelbundet. Måste den muras om, bör det göras i rött tegel med den traditionella formen. Försök att få skorstenen så smal som möjligt.

PLÅTDETALJER

GAMMAL ENKELSTUGA
UTAN HÄNGRÄNNOR

Plåt är ett ganska nytt byggnadsmaterial, förr användes det inte alls i fiskelägena. Mellan skorstenen och takteglet hade man t.ex. bruk. Vindskivor, fönsterbrädor och dropplister var av trä. Hängrännor och stuprör hade man knappast, möjligen en urholkad trädstam ovanför dörren.

TRÄ
VINDSKIVOR

PLÅT

Försök därför att använda plåt så sparsamt som möjligt. Hängrännor kan man ibland klara sig utan om man inte behöver samla vatten. Där plåten verkligen behövs (t.ex. vid skorstenen) bör den målas röd, inte svart. Obehandlad aluminiumplåt är, eftersom den blänker, störande.

MÅLNING

De ursprungliga stugorna var omålade eller strukna med silltran. På 1700-talet började husen målas faluröda, och först hundra år senare kom den vita oljefärgen. Sjöbodarna ströks med falurött eller bränd ockra.

De röda husen och bodarna bör även i fortsättningen strykas med falurött. Det är den billigaste ytbehandlingen och ommålning behöver inte ske så ofta. Men se till att få den äkta slamfärgen utan plast- eller oljetillsatser. Sådana tillsatser medför risk för flagnings och omöjliggör ommålning med riktig rödfärg.

Övriga hus målas lämpligen med linoljefärger eller fet olje-alkydfärg. Ren alkydfärg bör undvikas eftersom den fordrar ett perfekt underarbete. Man bör hålla sig till vitt, eventuellt med en mycket svag brytning i grått, gult eller pastellgrönt. De starka kulörerna som blivit vanliga på senare år t.ex. herrgårdsgult, förstör fiskelägenas helhetsverkan.

Fönster och dörrar med omfattningar bör målas i de traditionella ljusgrå, gröna, ockragula och engelskt röda (brunröda) färgerna. På faluröda hus behöver bara fönstren och omfattningarna vara vita, inte knutarna. Sjöbodsdörrar kan vara svarta, men inte t.ex. vindskivor och fönsterbeslag. Klarlack eller lasyrfärg passar inte någonstans i fiskelägesbebyggelsen, varken på fönster och dörrar eller trappräcken och utemöbler. Observera att även tryckimpregnerat virke bör målas med täckfärg.

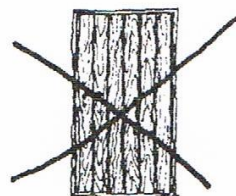
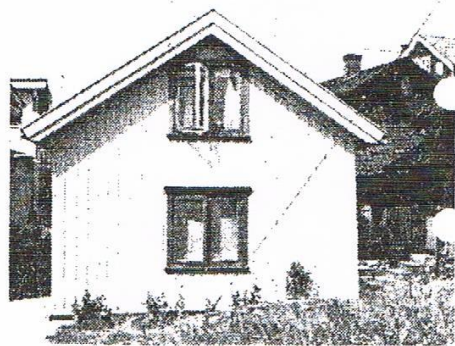

FALU RÖDFÄRG BESTÅR AV:

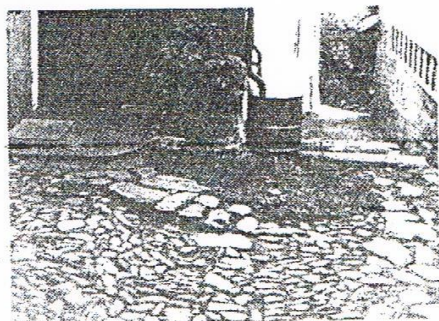
- JÄRNOXID
- JÄRNVITRIOL
- RÅGMJÖL
- YATTEN

LINOLJEFÄRG BESTÅR AV:

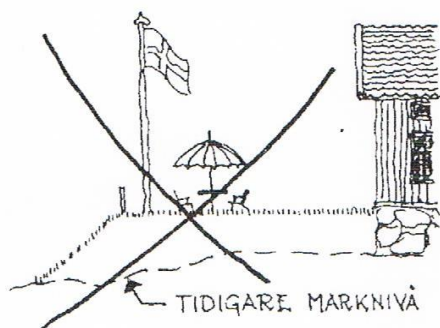
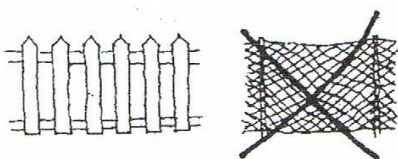
- KOKT LINOLJA (EV. S.K. STANDOLJA)
- RÅ LINOLJA
- FÄRGPIGMENT (BLYVITT OCH ZINKVITT)

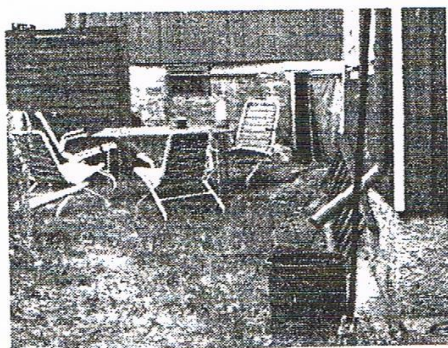
MARKEN MELLAN HUSEN

Det är av stor betydelse för fiskelägenas karaktär att man kan röra sig fritt mellan husen. Betrakta all mark som allmänning och låt dig inte störas av folk som passerar utanför husknuten. De enda inhägnader som förekommer är låga spjälstaket av trä runt trädgårdstäppor etc. Murar och trädstaket hör inte hemma i fiskelägena.

Små gräsmattor, grönsaksland eller blomsterrabatter kan gärna anläggas där terrängen tillåter, men stenpartier eller alltför konstfulla blomsterarrangemang passar bara i villaträdgårdar. Man bör absolut inte spränga, fylla ut med jord eller bygga upp stödmurar för att få större trädgård. Sådana ingrepp är hänsynslösa mot miljön och kan inte återställas.

Berghällarna bör man lämna som de är. Den naturliga vegetationen i skrevorna är alltid den vackraste. Är man rädd för att halka, kan man gjuta små fotsteg av cement där bergets form passar. Men undvik att jämna ut större markytor med asfalt eller cement. Trädgårdsplattor av betongsten passar heller inte in.

Uteplatser med trädgårdsmöbler har ingen tradition. De bör därför utformas så anspråklöst som möjligt och helst förläggas till husets baksida. Färgglada brevlådor, lyktor av smidesjärn, solur och storkar m.fl. villaträdgårdsprydnader bör undvikas eftersom de har en främmande karaktär.

LITTERATUR

BROSCHYRER

Underhåll – Upprustning – Ombyggnad. Bostadsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet och Statens Planverk 1976.

Fuktskydd i småhus. Statens Planverk 1976.

Byggnadslov, behöver jag det? Statens Planverk 1973.

Att söka byggnadslov. Svenska kommunförbundet 1974.

De tre förstnämnda kan rekvireras från Statens Planverk, Box 22027, 164 22 STOCKHOLM,

och den sista från Kommunsamköp, 117 81 STOCKHOLM.

Broschyrerna finns även hos byggnadsnämnden eller på Byggcentrum.

OM BYGGNADSVÅRD

Ove Hidemark m. fl.: **Så renoveras torp och gårdar.** ICA-förlaget 1973.

Ove Hidemark och Göran Månsson: **Gamla trähus.** Rapport nr 19 i serien

Den nordiska trästaden. **Stockholm 1972.**

Sten Rentzhog: Falu rödfärg. Stora Kopparbergs Bergslags AB. 1971.

Sören Thurell: **Vård av trähus.** LTs förlag 1975.

OM FISKELÄGENA

Håkan Bergqvist, Nanne Engelbrektsson, Thomas Thieme: **Gullholmen – Förslag till bevaringsplan.** Göteborg 1975.

Olof Hasslöf: **Lokaltradition och centraldirigering i kustbebyggelse.** Centrum för byggnadskultur 1977.

Lars Thornblad: **Mollösund. Ur ett gammalt fiskeläges historia.** Konstindustrikskolan i Göteborg, 1971.

Ann Mari och Gunnar Westerlind: **Fiskelägen i Bohuslän.** Rapport nr 21 i serien Den nordiska trästaden. Stockholm 1972.

Bebyggelsen i fiskelägena på Orusts västsida har en alldeles speciell karaktär. Denna broschyr innehåller råd om hur husen kan underhållas, rustas upp eller byggas om utan att den unika miljön går förlorad. Här är de viktigaste punkterna:

- Studera liknande, oförändrade hus noga.
- Bibehåll husens proportioner. Takvinkeln bör vara 30–35 grader.
- Gör inte större ingrepp än vad som verkligen behövs. Byt ut så få byggnadsdelar som möjligt.
- Tilläggsisolera på insidan.
- Använd trä så långt det går — till ytterpanel, fönster, dörrar, trappor m. m.
- Ändra inte på den traditionella, symmetriska fönsterindelningen.
- Taket bör vara täckt med röda tegelpannor.
- Måla huset med mycket ljus oljefärg eller falu rödfärg.
- Låt marken mellan husen behålla sin ursprungliga karaktär.

